

TÓTH SZILÁRD*

A multikulturalizmus nyomában - Amin és az *idegenek társadalma*

Ash Amin: *Land of Strangers*. Cambridge-Malden, Polity Press, 2012, 205 oldal.

Az ezredforduló drámai terrortámadásai után Nyugaton mind nagyobb populáris és tudományos érdeklődés mutatkozik a multikulturalitás, és persze mindenekelőtt az iszlám és a kereszténység együttélésének problematikája iránt. Ez, és az Egyesült Államok által meghirdetett terrorizmus elleni háború minden korábbinál radikálisabban hozza fölszínre a Nyugat ideologikus reprezentációit a Keletről. A nyelvünket földuzzasztja a biztonságpolitika szókincese, s fokozatosan megerősödik az a nézet, mely szerint a multikulturális társadalmak eleve bukásra ítéltettek – elvégre nincs szilárd alap, amely egyben tartaná őket, szól az érvelés. Amikor másfél évtizeddel később ázsiai és afrikai migránsok százezrei jelennek meg az Unió határain – úgy a Balkánon, mint a tenger partján –, a befogadó országok és polgárok eltérő módokon reagálnak. Egyesek bizalmatlanok a jövevényekkel szemben, tartanak a szokatlan testektől, mások éppen ellenkezőleg, befogadóak. A kérdés az, hogyan gondoljuk el az *idegent*?

Pontosan ezt ragadja meg Ash Amin: „A szingularitás és a pluralitás közötti szakadék érdekel engem, a tér, amelyben egyes emberek *insiderként*, mások *outsiderként* bélyegeztetnek meg, amelyben közösségek és nemzetek hibridként vagy másként definiálják magukat, és amelyben az idegennek vagy jut, vagy nem jut levegő.“ Amin célja kettős. Egyfelől igyekszik kimutatni, hogy az *idegen* fogalma

* A szerző politológus hallgató, MA, BCE. E-mail: toth.szilard.janos@gmail.com.

Nyugaton jellemzően faji aspektusokkal telített, s ezért szükségszerűen outsiderként konstruálódik, mint egyfajta tárgy: a kirekesztés vagy esetleg a tolerancia tárgya. Másfelől Amin módszeresen érvel egy olyan politika mellett, amely számára az idegen sem nem barát, sem nem ellenség, hanem konstitutív része a társadalomnak. Ez az alapvetés.

És ez szervezi össze a *Land of Strangerst*, mely inkább tanulmánykötet, mint monográfia, s egyben a szerző első önálló kötete is. Amin, aki jelenleg University of Cambridge egyetem rendes tanára, az utóbbi évtizedben kutatásait elsősorban az urbánus geográfia, a biopolitika, a globalizáció és a multikulturalizmus egyes kérdéseire koncentrált, s ennek az eredménye ez a kötet is. Az egyes fejezetek az idegenekkel szembeni viszony és politika egyes tereit, dimenzióit dolgozzák föl, s mivel mind megjelentek külön-külön a kötet összeállítására előtt, nem is minden esetben kapcsolódnak szervesen egymáshoz. Az első fejezet a *közösség* problematikájával foglalkozik. A *folyékony modernitás* szolidaritásra és közösségségre gyakorolt hatásai – szól az érvelés – alapjában véve kétféle reakciót váltottak ki. Az egyik a komunitárius, mely a közösségi erény antik modelljét igyekszik föleleveníteni, s amely ezt csakis lehatárolt (akár egészen kicsiny létszámú) társadalmakban tudja elgondolni. A másik a kozmopolita alternatíva, mely pedig éppen a mobilitás és a keveredés pozitív oldalát igyekszik megragadni, s amellett érvel, hogy a globalizált világban a bolygó legtávolibb pontjain élőkkel is ki tudjuk alakítani a szolidaritás egyes formáit. Így egyenlő elbánásban részesül a közeli és ismerős a térben távolival, a kulturálisan azonos a különbözővel és így tovább. Bár a komunitáriusok és a kozmopoliták eltérő politikai geográfiákban gondolkodnak, a normatív céljaik közösek. Mind aggódva figyelik az individualizálódás tendenciáit, s ezért meg szeretnék erősíteni az emberek közti köteleesség és egymásra utaltság érzetét a szolidaritás és közjó nevében.

Amin ezzel a nézettel száll szembe. Az állítás az, hogy a *törődés politikája* eltávolítható az interperszonális köteleesség és a honpolgári erény fogalmaitól. Amin szerint ugyanis a tény, hogy az egyén kötelességei széttöredeztek, önmagában nem problematikus, s nem látja okát annak, hogy mindezt fölülírjuk egy komunitárius vagy egy kozmopolita etikával. Az adottságokat inkább fölhasználni kéne. A hangsúly az emberek közti társadalmi tranzakciókra, az együttes cselekvésekre, az együttműködésekre kerül, azzal, hogy Amin óriási

jelentőséget tulajdonít ezen tranzakciók nem-emberi elemeinek is, vagyis a tárgyaknak, a szimbólumoknak, a technológiának és így tovább. A találkozás és az együttes működés bizalmat szül, s voltaképpen ez képezi Amin gondolatmenetének magvát. Nem kevesebbet vállal ugyanis, mint az *elismerés politikájának* meghaladását. A multikulturalitással szembenező politika – állítja – nem elégedhet meg a különbözőségek elismerésével, annak a különbözőségekkel szembeni indifferencián kell alapulnia, jelesen azon a premisszán, hogy a közös cselekvések *előtt* mindenki idegen, s a faji aspektus itt nem kaphat szerepet.

A második fejezet a *munkahely* terével foglalkozik. Az idegenek találkozásában, az ismétlődő cselekvésekben, a közös célokban – írja – kreatív energia rejlik, s ez kiválóan kamatoztatható laboratóriumokban, műhelyekben, virtuális együttműködésekben, s a legkülönbözőbb projektekben. A különbözőség így produktivitást, s egyben társadalmi befogadást szül. A közös munka ugyanis kialakítja a felelősség és az egymásra utaltság viszonyait, egyfajta közösségi élmény ölt tehát benne testet. Közösek a problémák, közösek a célok és közös a folyamat, amelyben a „kreatív disszonancia“ segítségével közös megoldások születnek. Amin ugyanakkor rámutat, itt az idegenek „együttműködéséről“, s nem „barátságáról“ van szó – és a ismételten eltávolítja tehát az érvelését a kommunikatív és kozmopolita szolidaritás etikájától. Az együttműködés ugyanis úgy vezet innovációhoz és produktiváshoz, hogy közben nem követeli meg az egyének közti személyes kötöttségek meglétét. Nem az a kérdés ki kicsoda, s honnan érkezett, hanem az, hogy az emberek mit képesek közösen létrehozni.

Ami itt fölsejlik, az a „knowledge capitalism“ képe, melynek az idegen szükségszerű és konstitutív része, s amely szöges ellentétben áll a „gazdasági nacionalizmus“ korunkban tapasztalt tendenciáival. Ez utóbbi számára ugyanis az idegen egyfajta láthatatlan entitás – külföldön olcsó és fölcserelehető munkaerő, belföldön a pénzt elköltő látogató, aki hamar távozik. Amin ezzel a gazdasági nacionalizmussal száll szembe, amikor azt állítja, képtelenség gazdasági alapon érvelnünk a bevándorlók kívül tartása mellett, hiszen a tudásuk elengedhetetlen hozzáadott érték a „knowledge capitalism“ számára, az innováció elgondolhatatlan az *új*, a *szokatlan*, az *ismeretlen* és a *disszonáns* nélkül. Ezek hordozója pedig – tetszik vagy sem – az idegen.

A harmadik fejezet a város terével foglalkozik. A város a munkahellyel szemben nem az együttes cselekvés, hanem az *együtt-lét* tere, s Amin nem győzi hangsúlyozni, hogy itt a multikulturalitás kezelésének egyformán fontos aspektusával van dolgunk. Az állítás az, hogy minden olyan beavatkozás a város infrastruktúrájába, amelyet a *multiplacitás* és a *hozzáférhetőség* princípiumai vezérelnek, fontos szerepet játszik az együttélés politikájában. A közösségi tereknek ugyanis nem csak emberi aspektusai vannak – vagyis a közösségi tér nem csupán az emberek találkozását jelenti –, hanem építészeti, esztétikai, szimbolikus, technológiai stb. aspektusai is. Ez utóbbiak pedig döntően befolyásolhatják a várossal szembeni kollektív érzületeket.

Mit kezdhethetünk tehát velük? Ha csak a legjellegzetesebb aspektust, a technológiáit vesszük szemügyre, látható, hogy a napnyugati társadalmakban mind nagyobb igény mutatkozik a megfigyelés és az ellenőrzés, a közösségi terek bekamerázása, az idegenszerű testek megfigyelése stb. iránt. Mindez azért problematikus, mert a kollektív biztonság és a faji diszkrimináció közti határ jócskán elmosódik. Az idegennek bélyegzett emberek így gyakran sérülnek, ám mindez szükségesszerűségként jelenik meg a közbeszédben, olyan szükségesszerűségként, amelyet a biztonságunk megkíván. Amin szerint mindezekelőtt ezzel a nézetrel kell leszámolnunk. Kritika és nevetség tárgyává kell tennünk az említett biztonsági intézkedéseket, s nem szabad megengednünk, hogy a technológia (például egy térfigyelő kamera) a diszkrimináció eszközeként működjön.

A kötet központi szövege alighanem a negyedik fejezet, melyben Amin a *rasszizmus* témáját járja körül. Hogyan lehetséges, hogy a multikulturalizmus politikája, mely mégiscsak hozott egyfajta kiegyezést a többségi és a kisebbségi csoportok között, oly gyorsan eltűnt Európából 9/11 után? – teszi föl a korántsem problémamentes kérdést a fejezet elején. (Hogy miért nem problémamentes a kérdés, azt fölöttébb egyszerű kimutatni. Amin ugyanis tényként állítja, hogy a multikulturalizmus válságban van, holott ez egyáltalában nem ilyen egyszerű. Közismert például, hogy a multikulturalizmus „pápája”, Will Kymlicka másfél évtizede a multikulturalizmus győzelméről beszélt, s ezt a nézetét többé-kevésbé ma is fönntartja. Annyiban pedig igazat is kell adnunk neki, hogy Európa nagy részében valóban nem, vagy csak kevéssé tapasztalható visszatérés a homogenizáló nacionalizmus és a kisebbségi jogok teljes megtagadásának tenden-

ciáihoz. A multikulturalizmus válságáról beszélünk tehát alighanem erős túlzás. Erről alább, a recenzió utolsó részében szólok még néhány szót.)

Amin mindenesetre úgy látja, a multikulturalizmus igenis válságban van. Ennek fő oka pedig, hogy minden rasszizmusellenes politika, amely az idegenek közti affektív kapcsolatok megváltoztatásán alapszik, szükségszerűen korlátokba ütközik. A rassz kódjai ugyanis mélyen benne rejlenek az intézményi és társadalmi *tudattalanban*. Egyfajta közjátékról, a *fenotipikus rasszizmus* (az érzéki élményekre és prekognitív kategorizálásra építve, a testi különbözőségektől teszi függővé azt, hogy ki értékes és ki nem a társadalom számára) – és a faji *biopolitika* (az insider és az outsider kategóriáinak megkonstruálásának) közjátékáról van szó, amely a végleteleg meghatározza a rasszhoz kapcsolódó élményt.

A multikulturalizmus bukását így egy találkozás hozta meg, a mindennapokat átszövő rasszizmus és a 9/11 utáni szigorú állami intézkedések találkozása. Ez utóbbi ugyanis azért, hogy kiemelt figyelmet szentel a szokatlan testnek (értsd: a sötét bőrű testnek), megerősíti a sok évszázados hagyományra visszatekintő fehér felsőbbrendűség tudatát. Amikor például nyugati publicisták fölvetik, hogy egy eljövendő háború közeleg, melyet a szekuláris liberalizmus vív majd a vallási fundamentalizmussal szemben, ez utóbbit mindig a sötét bőrű muszlimokhoz kötik, és soha a radikális keresztényekhez. Amin meglehetősen borúlátó. A kultúra, melyben élünk, ugyanis folyton újratermeli a különbözőségben rosszat, csúnyát – és egyáltalán alacsonyabb rendűt - észlelő látást.

Mégis, azt az Európát, amely nemet mond az egyenlőségre és a multikulturalizmusra, valamiképp meg kell haladnunk, de legalábbis erre kell törekednünk. Amin éppen ezért az ötödik fejezetben fölveti, hogy egy alternatív *elképzelt közösséget* kell konstruálnunk. Az imagináriusban ugyanis hatalmas erő rejlik, s bármely politikának, amely szembe akar szállni a jelen sötét tendenciáival, erre kell alapoznia. Amin egyfelől európai szintű deliberációt javasol, másrészt azt a nem túl eredeti gondolatot veti föl, hogy európai szintű szociális ellátó rendszerre van szükség. Hogy ez utóbbi miért az idegennel szembeni szimpátiát, s nem mondjuk az ellenkezőjét termelné ki, a legkevésbé sem világos. Amin nyitva hagyja a kaput, s ez a könyvnek ezen a pontján kezd zavaróvá válni. Ugyanis újra és újra abba

ütközik az olvasó, hogy a szerző a szándékai ellenére nem nyújt kézzel fogható politikai állításokat.

Arról nem is beszélve, hogy Amin kiindulópontja – a multikulturalizmus bukásáról szóló tézise – szükségszerűen félrevezető következtetésekhez juttatja. Az állítása ugyanis az, hogy a 9/11 utáni biztonságpolitikai reformok és a multikulturalizmus szemben állnak egymással, illetve hogy a kettő küzdelme nulla végösszegű játék. Amennyivel több a térfelügyelő kamera, annyival kevesebb a befogadás és a multikulturalizmus. Csakhogy az elmúlt másfél évtized európai tapasztalatai korántsem ilyen egyszerűek. A jelek szerint ugyanis úgy tűnik a két tendencia nem föltétlenül ellentétes egymással, illetve nem minden esetben mutatható ki metszéspont köztük. A biztonságpolitikai reformok ellenére nem, de legföljebb csak kevésbé tapasztalható visszatérés a homogenizáló nacionalizmus és a kisebbségi jogok teljes megtagadásának tendenciáihoz.

A *Land of Strangers* mindennek ellenére értékes polemikus mű, jellegzetes kordiagnózis, melyet érdemes forgatnunk, a könyv elvileg teljességgel nehézkés nyelvezete ellenére is. Amin elvégre arra vállalkozik, hogy kikezdje az idegennel szembeni viszonyunkat, s arra ösztönöz, gondoljunk át az ügy politikai aspektusát. Ami eredetivé teszi, az nem más, mint hogy kísérletet tesz a főntebb ismertett közösségi és kozmopolita alternatívák meghaladására azáltal, hogy a *törődés politikáját* eltávolítja az interperszonális kötelesség és a honpolgári erény fogalmaitól. A vállalkozás önmagában is figyelemre méltó. Minthogy Amin a maga részéről inkább csupán fölveti a problémákat, illetve nevesíti a kihívásokat, a politikai válaszok kidolgozását az olvasóra bízta. Ha úgy tetszik, a könyvet érdemes továbbgondolnunk. Csak hasznunkra válhat.